

SLABOST POLITIKY V GLOBÁLNÍ DOBĚ / Ondřej ŠtěchKELLER, J. 2006. *SOUMLAK SOCIÁLNÍHO STÁTU*. PRAHA: SLON.

Práce Jana Kellera *Soumlak sociálního státu* se nachází na pomezí systematické studie a esejistiky, což je koneckonců pro tohoto autora poloha typická. Shrnuje základní pojmy a principy státní sociální politiky a zároveň je s lehkostí uvádí do rozporuplných souvislostí dnešní doby, které je ohrožují a rozkládají. Ukazuje strukturní předpoklady, které umožnily instituci sociálního státu vzestup a dnes jejich hluboké proměny vytvářejí též instituci řadu sotva překonatelných překážek.

Jádrem knihy je analýza a kritika rozpojení ekonomické sféry a zbytku společenského života. Toto rozpojení se projevuje nejenom materiálně, zejména uvolněním velkých firem od omezení národních států, ale rovněž kulturně, v myšlení a v obhajobě různých politik. Ekonomické uvažování se stalo hegemonem veřejného prostoru a narušuje autonomii sociální. Nejde jenom o tlak ekonomických imperativů na rodinný a mimopracovní život, nebo na odbourávání sociálních jistot a zabezpečení. Radikálnější hrozbu představuje penetrace ryze ekonomizujícího myšlení i do obhajoby těchto sfér před samotnou ekonomikou. Taková obhajoba se omezuje na poukaz, že například funkční rodiny nebo sociální smír se hodí i pro dobré fungování hospodářství, a zcela opomíjí vnitřní hodnotu dobrého života. Sociální stát je tedy pod vnějším tlakem a ve stejné době eroduje zevnitř, k čemuž částečně přispívají i jeho obhájci, pokud nekriticky přejímají ekonomistické uvažování. Rozpojení ekonomiky a sociální se projevuje v množství dílčích kritických jevů, z nichž rozhodující je proměna postavení velkých firem vůči státu.

Krise sociálního státu je úzce spojena s krizí suverénních států vůbec. Množství jevů, které se označují souhrnným pojmem globalizace, narušuje podmínky samostatného rozhodování států o svých záležitostech. Obzvláště markantní

je tento vývoj v oblasti ekonomické, ve které nabývá podobu emancipace velkých firem a kapitálu od země svého původu. Faktická možnost kdykoli přesunout výrobu do země, která nabízí příznivější podmínky pro maximalizaci zisku, otevírá pro tyto klíčové aktéry ekonomiky při jakémkoli vyjednávání pozici síly. Vlády všech evropských zemí jsou tak nuceny této hrozbě předcházet snižováním daní a nákladů na pracovní sílu a vytvářením rozmanitých pobídek. Tímto způsobem se firmy, které mají možnost „vycestovat“, nejenom zbavují zátěže odpovědnosti za společnost, ve které fungují, ale ještě se stávají největšími beneficiaty, a to hned v několika ohledech – výše popsaným způsobem se snižuje jejich zátěž, mohou zároveň využívat levnou pracovní sílu chudších zemí a bez překážek přitom prodávat své zboží na západních trzích.

Na sociální stát tím vzniká hned dvojí tlak. Jednak trpí úbytkem příjmů z daní, a dále je zásadně destabilizován trh práce. Cestou, jak kompenzovat ztráty na daních, bývá přesouvání zátěže financování sociálního státu na zaměstnání, nebo jeho omezování, a nejčastěji v různém poměru obojí. Problémem však je, že v důsledku téhož tlaku ubývá klasických zaměstnanců pracujících v plnohodnotném pracovním poměru. Velký podíl pracujících je zaměstnán pouze na částečné nebo krátkodobé úvazky, ze kterých neodvádějí dostatečné dávky ani nepožívají plnohodnotné ochrany. Většina těchto prací jsou málo produktivní činnosti v sektoru služeb a souvisejí tedy úzce s transformací ekonomiky do její postindustriální podoby. Podobný efekt má proměna velkých společností z hierarchické do síťové struktury. Rizika trhu jsou přenášena na síť zaměnitelných subdodavatelů, kteří musejí tlačit cenu dolů a na ochranu zaměstnanců zákonitě nemají prostředky. Prostředí, ve kterém sociální stát vznikl, ve kterém byla většina pracujících začleněna do roz-

Jednou z mála zástupkyň střední a východní Evropy na konferenci byla i Marion Pajumets z Estonska, která ve svém vystoupení hovořila o otcích na mateřské dovolené. Od roku 2004 zavedlo Estonsko možnost placené rodičovské dovolené pro otce dětí starších šesti měsíců. Mužům je přitom hrazena stoprocentní kompenzace příjmu. I přes tyto státní pobídky však muži využívají této možnosti jen velice zřídka. Marion Pajumets však ve své prezentaci upozornila na velice podstatný moment, který s sebou tato legislativní úprava přinesla: Tato možnost se dostala do všeobecného společenského povědomí a péče o dítě tak pomalu přestává být vnímána jako výhradně ženská záležitost.

*Tématu mužů na rodičovské dovolené se ve svém vystoupení věnovala i Bente Marianne Olsen z Dánska, která došla k závěru, že jediný způsob, jak muže přimět, aby zůstali alespoň nějaký čas s malými dětmi doma, je prostřednictvím tzv. mužské kvóty (tj. pár má k dispozici určitou sumu týdnů placené rodičovské dovolené, přičemž určitá část tohoto období připadá na jednoho rodiče a určitá část na rodiče druhého. Pokud si otec/matka nevybere svůj díl, rodina o jeho/její časový úsek placené rodičovské dovolené přichází). Bente Marianne Olsen dále uvedla, že v Dánsku je v současné době mužská kvóta 2 týdny, na Islandu 3 měsíce, přičemž v současné době se jedná o jejíj prodloužení na půl roku. Matka i otec by tak na Islandu měli mít nárok na stejně dlouhou rodičovskou dovolenou. Skandinávská a islandská cesta k hledání rovnováhy mezi prací a rodinou tak pro nás může být v mnohém velmi inspira-
tivní a přínosná.*

Konference „Community, Work and Family“ byla velice příjemnou příležitostí k setkání badatelů a badatelek z mnoha různých evropských zemí s kolegy a kolegyněmi ze Spojených států a Austrálie. Další konference této výzkumné sítě se bude konat opět za dva roky na jaře, o místě však zatím není rozhodnuto.

sáhlých organizací a na tom byl vybudován jejich status, postupně zaniklo.

Kdyby se potíže sociálního státu vyčerpaly proměnami trhu práce, mohl by je možná překonat. K nim však přistupují také další procesy, především demografické. Jednak populace všech evropských zemí stárne – zvyšuje se věk dožití i podíl starých lidí na populaci, což zatěžuje jednak penzijní systém, který vyvíjí rostoucí tlak na průběžné příspěvky pracujících, a také zdravotnictví, které vykazuje rostoucí objem léčby, která se navíc stává stále dražší. Spojenou nádobou je úbytek dětí, které jsou z hlediska rodin středních vrstev stále nákladnější. Rodiny s dětmi jsou zatíženy hned dvakrát. Je snížena jejich životní úroveň kvůli samotné péči, a jejich děti pak budou platit peníze i těm bezdětným, kteří si mohli narozdíl od nich naspořit i v kapitálovém systému. Tím vzniká začarovaný kruh, který dále posiluje tento neblahý trend, a činí vyhlídky sociálního státu ještě chmurnějšími.

Instituce sociálního státu si však sama připravila část současných problémů samotným svým fungováním, dalo by se říci svým úspěchem. Adresátem její péče byl vždy jedinec, a takto působila jako rozhodující faktor individualizace, uvolnění tradičních rodinných a pospolitých vazeb. Z hlediska státu šlo o vítané narušení alternativních objektů loajality a z hlediska ekonomiky tak vznikla potřebná flexibilita při zachování stabilního sociálního prostředí a koupěschopné poptávky. Poněvadž však právě rodina je také jedním ze základních prostředků péče, vytváří její slabost dlouhodobě rostoucí nároky na péči ze strany státu.

V prostředí takto posíleného individualismu je nadto obtížné obhajovat hodnotu solidarity, která je důležitým kulturním zdrojem sociálního státu, ale její motivační síla se vytrácí, když je redukována jenom na množství poplatků a dávek, které jsou administrovány opět pouze individuálně. Střední vrstvy, které mají výrazně individualistické postoje, pochopitelně ztrácejí loajalitu vůči sociálnímu státu, jehož břemeno musejí v čím dál vyšší míře nést. Věro-

hodnost ztrácí také idea sociálních práv, která jsou garancí jistého nezczitelného statusu, který náleží každému občanu. Místo toho se jako kulturní pozadí etablovala představa boje o přežití.

Že se nad sociálním státem v jeho současných podobách skutečně smráká, je z Kellovy knihy více než zřejmé. Nejde však v žádném případě o důvod k oslavám. Stejně jako všechny velké společenské a ekonomické transformace minulosti přináší i přechod k propojenějšímu, globalizovanému světu otřesy, které množství lidí „vytřesou“ ze stávajících struktur sociálního uznání. Rozšíření nejistoty a rizik má samozřejmě i neblahé politické odezvy v rozmachu extremismu, který je reakcí na hrozbu sociální deprivace. Že by se sjednocená Evropa mohla stát protiváhou těchto tendencí, jakýmsi ostrovem solidarity, je sice možné, ovšem značně nepravděpodobné. Jakákoli harmonizace sociální nebo daňové politiky je rozsáhlým úkolem, na který současná míra společné vůle zdaleka nestačí. Bez něj ovšem zůstane solidarita pouze na papíře.

Lze Kellovu práci číst jenom jako popis destruktivních tendencí, které rozkládají sociální stát, nebo také jako kritiku? Takto ostré dělení je v tomto případě problematické. Základem je nepochybně duchaplná analýza, která dovede poukázat na rozpory a nezamýšlené důsledky společenského jednání. Z ní ovšem téměř bezprostředně vychází množství kritických a ironických postřehů, které jsou zaměřeny na určité formy ideologické slabozrakosti. Nejde o soustavnou koncepční kritiku, nýbrž o poukazování na spletitosti sociální reality, které si mnozí kritikové i obhájci sociálního státu patrně příliš neuvědomují. V tomto smyslu lze číst knihu především jako polemiku s neoliberalními představami o svobodě jedince, která je sociálním státem dušena a zachránit ji lze pouze radikální deregulací a privatizací služeb a veřejné sféry vůbec. Keller ukazuje, že rozšíření možností pro soukromou iniciativu a svobodnou individuální volbu životní dráhy bylo umožněno právě rozmachem sociálního státu, který garantoval právě jedincům vyvázaným ze svých

ZPRÁVA ZE SEMINÁŘE „SOUVISLOSTI SOUKROMÉHO A PRACOVNÍHO ŽIVOTA V ČR“ / Marta Vohlídalová

V souvislosti s transformací v demokracii západního typu prošla Česká republika za posledních 17 let mnoha zásadními politickými, ekonomickými, sociálními a kulturními proměnami, které s sebou přinesly změny forem společenského života. K oblastem, kam se tyto změny výrazně promítly, patří mimo jiné i sféra práce a organizace pracovního života na straně jedné a soukromý, rodinný a partnerský život na straně druhé.

Jaká rizika s sebou přináší změny na pracovním trhu pro soukromý život lidí? Mění se podoba rodiny v České republice? Jakými způsoby se prolíná pracovní život a oblast soukromí a intimity a jak se s tímto fenoménem individua vyrovnávají? To jsou některé z otázek, na něž se snažili hledat odpovědi účastnice a účastníci odborného semináře Souvislosti soukromého a pracovního života v ČR, který uspořádalo oddělení Gender & sociologie Sociologického ústavu Akademie věd ČR dne 27. února v pražské vile Lanna.

Na semináři byly prezentovány dílčí výsledky výzkumného projektu Souvislosti proměn pracovního trhu a forem soukromého, rodinného a partnerského života v české společnosti, který je financován Národním programem výzkumu Moderní společnost a její proměny (MPSV ČR). V rámci tohoto projektu bylo v první fázi provedeno rozsáhlé kvantitativní šetření zahrnující přes 5 500 respondentů a v současné době se realizují hloubkové sondy zaměřené na problém intervence mezi pracovním a soukromým životem u specifických skupin v české společnosti.

Program semináře byl složen z příspěvků členek řešitelského týmu založených většinou na kvantitativní analýze dat získaných v rámci tohoto projektu. Na tyto příspěvky svou prezentací mediální analýzy týkající se zobrazování soukromého a profesního živo-

tradičních vazeb rozsáhlou jistotou zabezpečení. Tím se však stal také jedním z faktorů rozvoje individualismu a s tím spojeného oslabování solidarity. Tato mnohoznačnost však nemůže zastříti, že tváří v tvář neoliberální alternativě je Keller obhájcem sociálního státu. Cesta jeho likvidace není žádným rozvojem svobody, nenahrazuje sekundární vazby solidarity žádnou dostatečnou kompenzací; je spíše pochodem k anomii, kterou nejplněji zažívají země třetího světa s atrofovanou veřejnou sférou, rozsáhlým organizovaným zločinem a zkorumpovanou autoritářskou politikou. Všechny tyto patologie jsou ohrožením pro samotnou demokratickou povahu společnosti a ukazují těsné sepětí mezi sociálními právy a výkonem ostatních občanských svobod.

Knihu lze rozhodně doporučit jako zdroj vhledu do současných problémů zejména evropských států, se všemi jejich protiklady a vždy spornými rozhodnutími. Stejně tak bude přínosem čtenáři, který hledá vtipnou kritiku řady mýtů a zjednodušených představ ovládajících veřejný prostor. Poněkud neuspokojen však asi odejde člověk hledající návrhy alternativ současného vývoje. Kellerova analýza,

vycházející ze skutečnosti odpoutání ekonomiky od rámce státu, vybízí k úvahám o možnostech nadstátního uspořádání, o přenesení politiky do té roviny, ve které bude schopna adekvátních odpovědí na otázky, se kterými se potýká. Závěrečná kapitola skutečně analýzu několika takových koncepcí nabízí, ovšem s výhradou, že „[n]avrhaná řešení jsou buď příliš dílčí, ... anebo jsou naopak natolik radikální, že jsou při dnešní konstelaci ekonomických a politických sil prakticky neprůchodná“ (s. 133). Jakkoliv může celkový pohled opravňovat k takovému tvrzení, přesto by bylo propracovanější normativní zaměření obohacením i pro samotnou analýzu, která by potom citlivěji zachycovala i některé pozitivní prvky v současném vývoji. Kellerovo zaměření na vnitřní hodnotu mimoekonomických aspektů života je přitom silným zdrojem jeho kritiky, který však setrvává více v rovině intuice a není rozvinut do ucelenější podoby. Přes tuto námitku však nepochybuji o tom, že hodnotíme-li *Soumrak sociálního státu* v souvislostech českých sociálních věd, jedná se o pozitivní příspěvek k debatě o sociálním státu.

FEMINISTICKÉ OZVĚNY JEDNOHO SVĚTA / Zuzana Uhde

Jedním z témat letošního ročníku festivalu dokumentárních filmů o lidských právech Jeden svět 2007 byla ženská práva, jejich porušování v různých politických a kulturních kontextech a konkrétně tématem jedné projekce spojené s moderovanou diskusí byl obchod se ženami. V souladu se sloganem festivalu „Hledáme pro vás skutečné hvězdy“ rovněž filmy jako *Zlomená křídla* a *Padlý anděl* zprostředkovaly divákům a divačkám příběhy žen, které se rozhodly veřejně ozvat a aktivně bojovat proti bezpráví páchaném na nich a jiných ženách. Dokumentární filmy s feministickou tematikou doplňovala rovněž doprovodná výstava *Ženy v ohrožení* a v jejím rámci zejména cyklus francouzského fo-

tografa Raphaëla Dallaporta, který zkombinoval fotografie nenápadných obytných domů se silou psaného slova, jejímž prostřednictvím upozornil na novou formu otroctví odehrávající se za zavřenými dveřmi v srdci „civilizované“ Evropy. Příběhy žen-imigrantek, které se jako domácí pomocnice a pečovatelky ve Francii staly obětmi promyšleného mučení a psychického týrání, nemohou nikoho nechat na pochybách, že porušování ženských práv je stejně reálné a naléhavé v Evropě jako kdekoli jinde na světě. Nová je zde pouze forma uzavírání tohoto zotročení za dveřmi soukromé domácnosti, jejíž zdi zůstávají v povědomí veřejnosti stále nedotknutelné.

ta v lifestyleových časopisech v ČR navázala Paula Tabery. Na závěr semináře proběhla velice zajímavá a podnětná diskuse moderovaná prof. Ladislavem Rabušicem, které se jako hlavní diskutantky zúčastnily odbornice z různých oblastí. Za neziskové organizace přijala pozvání Linda Sokačová (Gender studies, o. p. s.), Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR zastupovala Kateřina Příhodová, za Výzkumný ústav práce a sociálních věcí se diskuse zúčastnila Olga Nešporová a Českomoravskou komoru odborových svazů reprezentovala Dana Machátová.

Jako první vystoupila se svým příspěvkem Radka Dudová, hlavní řešitelka a koordinátorka celého projektu, která ve své prezentaci „Nové tváře rodiny a nové podmínky pracovního trhu – teoretické souvislosti“ představila výzkumný projekt včetně jeho hlavních teoretických východisek. Jsou jimi zejména teorie individualizace v soukromém životě a pracovní sféře podle Ulricha Becka, Elizabeth Beck-Gernsheim, Françoise de Singlyho a jiných. Ve svém dalším vystoupení „Rodina a rodiny – formy soukromého života v České republice“ se Radka Dudová věnovala problematice uspořádání soukromého života v současné české společnosti. Dospěla k závěru, že přestože mnoho západních teorií individualizace hovoří o transformaci rodiny, rozvolňování rodinných vazeb a oslabování jejich funkcí a významu pro jednotlivce, v České republice je úplná manželská nukleární rodina stále nejrozšířenější formou uspořádání soukromého života a zejména mladé ženy ji považují za ideální rodinnou formu.

Na vystoupení Radky Dudové navázala svou prezentací s názvem „Pracovní život v současné české společnosti“ další členka řešitelského týmu Marta Vohlídalová. Její příspěvek, v němž se mimo jiné věnovala problematice malého využívání částečných úvazků, intenzitě práce a pracovní flexibilitě, mapoval současnou situaci na českém trhu práce v kontextu EU včetně polistopadového vývoje. Jako skupiny s největší pracovní zátěží, u nichž analýza potvrdila značně zhoršenou možnost sladit soukromý a pracovní život,